

Proměnlivý obr

VZESTUP A PÁD PROTAGONISTY STAROČESKÉ *ALEXANDREIDY*

Matouš Jaluška

A fickle giant

The rise and fall of the chief protagonist in the Old Czech *Alexandreida*

The chief protagonist in the fragments of the Old Czech *Alexandreida* is usually interpreted as a hero embodying the virtues of a sovereign. This study offers an alternative reading in a comparison with Gautier de Châtillon's *Alexandreida* and Ulrich von Etzenbach's *Alexander*. The passages set in Troy, Jerusalem and Libya show that the Old Bohemian Alexander rises high only to fall again. This fall is not brought about by any prideful intemperance, as in other versions, but takes the form of a betrayal of the sovereign ruler, the Lord, which mirrors the betrayal to which succumbed Alexander's father Philip and is underpinned by the fickleness of Alexander's gigantesque heart.

Klíčová slova / Keywords

Alexandr Veliký — Aristotelés — Gualter Castellionský — Ulrich von Etzenbach — Jeruzalém — Babylón — exemplum — zrada

Alexander the Great — Aristotle — Gautier de Châtillon — Ulrich von Etzenbach — Jerusalem — Babylon — exemplum — treason

Kontakt

Ústav pro českou literaturu AV ČR; jaluska@ucl.cas.cz

Matouš Jaluška. „Proměnlivý obr. Vzestup a pád protagonisty staročeské *Alexandreidy*“; *Česká literatura* LXX, č. 3, s. 300–326

<https://doi.org/10.51305/cl.2022.03.02>

Podoba Alexandra Velikého ve středověké literatuře vychází z různých zdrojů, pohanských, židovských i křesťanských, historických, zábavných či prorockých, a dává povstat hrdinovi sešitému z disharmonických prvků. To platí také (a zejména) pro tu nejambicióznější latinskou *Alexandreidu*, již v deseti knihách hexametrů složil Gualter Castellionský (Gautier de Châtillon) na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 12. století (LAFFERTY 2011: 181–183; TOWNSEND 1996: XI–XXII; srov. SVEJKOVSKÝ 1963: 9). Z tohoto eposu vycházejí i neznámí vzdělavatelé staročeské *Alexandreidy* (či *Alexandreid*). Dochované zlomky svědčí o kontinuální přítomnosti Gualterova Alexandra v českém prostředí od doby posledních Přemyslovců hluboko do 14. století (srov. LEHÁR 1979) — a tedy i o různých pokusech vyrovnat se s rozporuplností hrdiny i latinského textu.

Tato studie je plodem snahy hlouběji prozkoumat charakter postavy Alexandra Velikého i u autorů působících v českých zemích, kteří na sklonku 13. století následovali Gualtera, tj. ve středohornoněmeckém *Alexandrovi* Ulricha von Etzenbach a zejména ve staročeské *Alexandreidě*.¹ Podnětem k jeho vzniku se stala prostřední část studie Matouše Turka o roli Jeruzaléma v literatuře doby posledních Přemyslovců v tomto čísle *České literatury*. Turkův přínos ke zkoumání zlomků staročeské *Alexandreidy* spatřuji v důsledné aplikaci moralizujícího a „transcendentálního“ či „křesťansky alegorického“ čtení na dílo, které bylo dosud interpretováno především politicky. Alexander se u něj vyvazuje z pouta k Přemyslu Otakarovi II. a jeho synu a začíná působit samostatně především jako „zosobnění odhodlání vykonat předsevzaté“, totiž bojovat s perskými „saracény“ krále Daria a bránit Jeruzalém jako město Hospodinovo a ve výhledu rovněž Kristovo. Jako takový se z konkrétního historického kontextu dostává do obecnějšího (a obecněji srozumitelného) referenčního rámce křesťanské morality, s jehož funkcí vzhledem k českému publiku v době pravděpodobné recepce básně můžeme počítat s větší jistotou (srov. HON 2014: 24–34; ŠORM 2020: 293–295).

Čtenář (či posluchač) je podle Turka směřován k tomu, aby v básni soucítil především s Řeky. Má vnímat jejich nerozhodnost či přímo hříšnost jako stav

1 Při citování české *Alexandreidy* odkazují k číslům veršů ve vydání Václava Vážného a jednotlivé zlomky značím zavedenými zkratkami (VÁŽNÝ 1963: 207). Gualterovu báseň pod značkou *Gu* cituji a překládám dle nejnovějšího kritického vydání (COLKER 1978), římskými číslicemi značím knihu, arabskými verše; hranice veršů vyznačuji, v zájmu zvýraznění syntaktických vazeb však odstraňuji velká písmena, kladená v edici důsledně na jejich začátky. Přihlížím k aparátu, jímž David Townsend vybral svůj anglický překlad (TOWNSEND 1996). Báseň Ulricha von Etzenbach značím *Ul* a po verších cituji dle portálu TITUS, jejímž základem je jediná vydaná edice textu (TOISCHER 1888). Vulgátu cituji dle „klementinské“ *Biblia sacra vulgatae editionis* (COLUNGA — TURRADO 2018).

podobný jeho vlastní situaci. Pozice recipientů básně i Alexandrových bojovníků pak kontrastuje s tím, kde se nachází a co činí protagonista, který se nade všemi tyčí jako nedostizhý vzor. Účinek *Alexandreidy* je tak zobecněn (po mém soudu velmi platně), stále se však držíme kladného hodnocení titulního hrdiny, jenž je v této interpretaci vyňat z okruhu hříšně lidských postav a představen jako dokonalý křižácký král *avant la lettre*, obránce Jeruzaléma, bezmála figura Krista. K tomuto čtení zde chci dodat kontext — především tím, že Turkovo moralistické čtení *Alexandreidy* rozšířím i na protagonistu samého.

Mezi zlomky se soustředím především na ten nejrozsáhlejší, Svatovítský (*AlxV*), který dle badatelského konsenzu zachycuje podobu básně nejbližší předpokládané první verzi zpracování, a přitom je mezi rukopisnými svědky nejmladší (VÁŽNÝ 1963: 207; KREFT 1981: 8–9). Tento zlomek jednak vypráví o Alexandrově cestě za slávou, tj. o jeho proměně z dítěte toužícího po osvobození vlasti a dokonale poslušného rad učitele Aristotela v potenciálního světovládcе přesvědčeného o své výjimečnosti, jednak předjímá jeho zkažení a pád.

Passáž, kterou *AlxV* zachycuje, stojí na komplikovanějším hypotextu než ostatní zlomky. Gualterovým hlavním zdrojem pro většinu *Alexandreidy* se stalo dílo Quinta Curtia Rufa (*Historia Alexandri Magni*), jejíž vznik se klade do prvních dvou století našeho letopočtu. Volbou tohoto střízlivého líčení namísto některé z verzí Pseudokallisthenova fantastického románu o makedonském králi dal Gualter patrně najevo svou touhu po serióznosti a autoritativnosti, již také jeho dílo prakticky okamžitě získalo (TILLIETTE 2015: 135–136; srov. JOHNE 1989: 224–226). Části *Historie* včetně prvních dvou knih a poslední knihy desáté však byly ve středověku nedostupné a pořadatelé rukopisů je různým způsobem doplňovali (SMITS 1987: 90). Kompilace, ze které podle všeho vycházel Gualter, obsahovala především materiál tradovaný u Josefa Flavia a v latinských výpiscích z Pseudokallisthena, vypracovaných ve 4. století n. l. jistým Juliem Valeriem (STONEMAN 2011: 5–6; LAFFERTY 2011: 185). Tento detail není bez zajímavosti zejména proto, že autentický text Curtia Rufa začíná až ve třetí knize před Alexandrovým vstupem do Gordia. Ztracená passáž tedy obsahovala vyprávění o hrdinově dětství, o jeho vztahu k Aristotelovi, o smrti Filipa Makedonského či o plavbě do Asie. S *AlxV* tak stojíme v pozoruhodném materiálově nestabilním ohnisku autorské a kompilační tvorby, kde se může dít mnoho zajímavého. K materiálu dodávanému ke Curtiovu líčení ostatně patří i veškeré scény s jeruzalémským veleknězem, které Gualter klade na rozhraní první a druhé knihy (SMITS 1987: 93–94; FLETCHER-LOUIS 2004).

Sinusoida hrdinství

Na soutoku tradic pozdní antiky působí Alexander jako ideální epický hrdina — je nadlidský a přitom nedokonalý, velkolepě chybující (STONEMAN 2011: 11). Z literatury rozprostřené mezi Pseudokallisthenovou fantastikou, histo-

riografií inspirovanou Titem Liviem u Curtia Rufa a filozofickým, zpravidla kritickým zpracováním jeho osudu (STONEMAN 2003), vychází zároveň jako exemplář člověka posedlého klasikou *hybris*, geniální vojevůdce i shovívavý panovník (RATKOWITSCH 1996: 97).

Zatímco antičtí autoři kladou důrazy na různé fáze Alexandrova příběhu a jeho neslavná smrt a rozpad říše u nich nemusí hrát hlavní roli, neboť mohou počítat s tím, že jejich čtenáři pointu Alexandrova příběhu znají (srov. KUCH 1989: 21–27), v biblickém podání makedonský král vždy především spěje k této pointě. Roste proto, aby klesl. Na začátku První knihy Makabejských tak Alexander nejprve táhne „až na konec světa“ a způsobuje, že před jeho mocí celý svět „utichá“, z podrobených národů buduje velkolepé království a to ještě před svou smrtí dělí mezi dvořany, kteří následně „páchají mnoho zlého v zemi“ (1Mak 1,1–9). Z rodu těchto dvořanů pochází i hlavní antagonista Makabejských knih, Antiochus (1Mak 1,10 [srov. CARY 1956: 121–125]). V Danielově proctví přísluší Alexandrovi role okřídleného čtyřhlavého „zvířete jako levhart“, obdařeného „vladařskou mocí“ (Dn 7,6), i kozla s rohem mezi očima, který vítězí nad dvourohým beranem (Dn 8,5–7), na tom se shodnou interpreti již od Josefa Flavia a církevních otců (CARY 1956: 125–130; VIDMANOVÁ 1994: 113). I roh tohoto kozla je však nakonec zlomen (Dn 8,8).

Velký hrdina vrhá dlouhý stín. V návaznosti na biblická vyprávění i na stoickou kritiku Alexandrových excesů se u Pavla Orosia v *Adversus Paganos historiarum libri septem* stává důvodem pádu makedonského krále čistě jeho vlastní pýcha a krvelačnost (např. ZANGEMEISTER 1889: 86). Orosiovo dílo hraje zásadní roli při přechodu alexandrovského narativu z antiky do středověku a zejména odtud vstupuje obraz Alexandra jako neuměřeného a lidskými prostředky nezkratitelného tyрана páchajícího ďábelské skutky do středověkých latinských i vernakulárních textů (CARY 1956: 141–142; srov. MÖLK 2000; STONE 2013: 22–24). Alexander tak působí jako příkladně schopný dobyvatel, exemplum velikosti, potažmo důstojnosti člověka, a **právě díky tomu** se stává zároveň exemplum pýchy, která předchází pád. V literárních dílech jsou obvykle v různém poměru přítomny oba aspekty a tento hrdina až dodnes nepřestává působit jako velikán zřetelně ambivalentní či „bipolární“ (SOLEIMAN POUR HASHEMI 2012: 90; srov. HOLT 2003).

Při zkoumání zlomků staročeské *Alexandreidy* na první pohled dominuje kladné hodnocení Alexandra na základě vzestupné fáze jeho příběhu; jako „velký, spravedlivý a neohrožený král“ je Alexander středověké bohemiální literatury vnímán i v rámci nejnovějšího bádání (GERMANOVÁ — ŽŮREK 2021: 203). Báseň bývá obvykle čtena v politickém kontextu doby Přemysla Otakara II. a Václava II. a prezentována jako apologie a oslava těchto panovníků (PRAŽÁK 1945: 193–217). Po vzoru *Alexandra* Ulricha von Etzenbach, který vyznívá mnohem pozitivněji (BEHR 1989: 144–174; BUSCHINGER 2011: 302–306; BUSCHINGER — KNAPP 2014: 67–69), je chápána „jistě jako oslava českého

státu a jeho vládnoucí [...] vrstvy“, případně „rytířstva vůbec“ (BOK 1984: 90–91), měla být plodem volání po „silném králi“, jehož žádoucí rysy protagonista ztělesňuje (ANTONÍN 2013: 205), její „gotický“ aktér se stává „zosobněním svrchované lidské síly, která však nezapomíná na Boha“ (IBID.: 69), „ideálem středověkého rytíře“ (PRAŽÁK 1945: 87; srov. LEHÁR 1983: 80), či v užším historickém kontextu působí jako syntéza ideálních rysů Přemysla Otakara II. i jeho syna, postava exemplifikující úsilí „o blaho státu a o rozšíření jeho mocenských a politických zřetelů“ (SKUTIL 1998: 217). I hojné výpustky v české Alexandreidě jsou čteny jako projevy snahy o podání co nejpozitivnějšího obrazu makedonského krále (např. PRAŽÁK 1945: 128; ŠVÁB 1978: 56).²

Badatelé, kteří výrazněji berou do hry též druhý, „problematický“ pól Alexandrovy osobnosti, se většinou drží podobného, v první řadě politického výkladového rámce. Éloise Adde-Vomáčková tak prezentuje staročeskou *Alexandreidu* v souladu s úvahami Eduarda Petrů jako produkt šlechtické ideologie v opozici vůči té královské, který se (s ohledem na řečené poněkud paradoxně) vyzněním podobá *Dalimilově kronice* (ADDE-VOMÁČKA 2014: 1156–1159; srov. PETRŮ 1996: 50). Morální hledisko blízké středověkým intelektuálům a patrně i českému publiku prozkoumal důkladněji v poslední době Alfred Thomas v jednom ze svých „provokativních nadhození“ (ČORNEJ 2006: 144). Ve zlomcích české básně pozoruje zesílenou morální apelativnost až homiletičnost (THOMAS 1998: 32; IDEM 2001: 123) a při srovnání s Ulrichem von Etzenbach i s Gualterem konstatuje, že se v tomto textu oslava Alexandra „obrací vzhůru nohama“; příčinu tohoto obrácení je nicméně i podle Thomase třeba hledat v politické orientaci českého vzdělavatele, totiž v jeho protiněmeckém, „dalimilovském“ naladění (IDEM 2015: 126–127).

Jako nejužitečnější se nakonec ukazuje kondenzovaná, narativní linka zdůrazňující charakteristika, již do *Lexikonu české literatury* vepsal Jaroslav Kolár: „Skladba jedná o Alexandrově životní dráze od neutěšeného mládí až po cestu k světovládě a k pádu pyšného vladaře“ (KOLÁR 1985: 52). Jí se zde přidržím a rozvinu ji, a to nejen s výhledem ke konci hrdiny (který ve zlomcích zachycen nemáme), ale především na základě onoho „neutěšeného“ výchozího bodu a s ohniskem v místě zlomu jeho dráhy mezi Trójou, Jeruzalémem a Libyjskou pouští.

Trója

U Gualtera i v *AlxV* se Alexandrova klíčová návštěva Jeruzaléma díky prolepsi ocitá v těsném sousedství Tróje; obě verze se v tomto bodě liší od Ulrichova *Alexandra*, který zachovává přirozený pořádek vyprávění a před Jeruzalém kla-

2 Chápat výpustky z příběhu zejm. oproti podání Curtia Rufa jako projev snahy očistit hrdinu a připsat vinu za jeho pád spíše osudu než jeho vlastním chybám lze již v Gualterově zpracování (např. BEHR 1989: 144; WIENER 2001: 32).

de tažení Řeků po pobřeží (srov. KERN 2003: 40–44). U Gualtera makedonský král po rozednění hledí na okolní úrodná pole a před svými družiníky veřejně vyhláší svůj úmysl dobýt celou Asii, přičemž jim ke správě ponechává rodnou zemi (*Gu I*, 427–445). Touhu po světovládě jsme přitom u Alexandra doposud shledávali jen díky vševědóucímu autorskému komentáři, důmyslně pracujícímu s nesouladem mezi tím, co ví čtenář a co se jeví postavám, v tomto případě Řekům, kteří se dosud domnívali, že jejich hlavním úkolem je agresivní obrana vlasti (srov. RATKOWITSCH 1996: 100).³ Vyhlášení světovládých úmyslů právě na asijském břehu je ostatně inzerováno již v prologu první knihy.

Při odvodu od domova a vyhlášení dobytelského záměru se Alexander v prvním kroku opírá o svou mylnou představu o Štěstěně jako té nejvyšší, nejefektivnější a nejspolehlivější bohyni (JOHANSEN 1930: 53; KRATZ 1980: 76–77; srov. STONEMAN 2016: 308–310). Další události ho v tomto přístupu ke světu utvrzují, když se mu bez boje daří získat vládu nad kilíkijskými městy (*Gu I*, 446–451). Následující tažení Malou Asií je konstruováno jako zkušenost potenciálně ohrožující především vojevůdcevo sebejistotu. Gualter se zde vztahuje k Ovidiovým příběhům o nevěrách bohů, vypráví o Paridově rodu, soudu a o trojské válce. Zlověstná historická dimenze krajiny se následně staví hrdinovi přímo před oči v podobě hrobů, mezi nimiž náleží přední místo tomu Achillovu. Alexander na hrobě pálí kadidlo a řeční o slávě, přičemž vyjadřuje touhu po tom, aby jeho tažení oslavil básník stejně kvalitní, jako byl Achillův Homér (*Gu I*, 478–492); tak čím dál zřetelněji usiluje o to, aby se podobal hrdinům „mytických“ vyprávění (LAFFERTY 1998: 31–64). Namísto obrany vlasti, dobytí Asie či podmanění čtyř stran světa si nyní jako cíl stanoví vstup do kánonu, věčný život literárního hrdiny.

Obrat od obci prospěšných politických cílů k „marné slávě“ vrcholí v následném Alexandrově líčení snu, který se mu zdál ještě v Řecku, poté, co byl jeho otec zavražděn a jeho vraha Pausaniu dostihl trest (*Gu I*, 502–538; RATKOWITSCH 1996: 115–116). Právě tento sen, v němž se mu zjevil dosud neidentifikovaný jeruzalémský velekněz a přislíbil mu „panství nad každým národem“ (*Gu I*, 533, viz níže), funguje jako vnější, ze sféry božské moci seslaná opora pro Alexandrovo vnitřní rozhodnutí a v důsledku pro něj i pro shromážděné Řeky potvrzuje patřičnost jeho projektu světovlády — a možná má, jak se domnívá Claudia Wienerová, přechodně korigovat erupci Alexandrovou touhu po slávě z předchozích veršů i před Gualterovým publikem (WIENER 2001: 50). Pro tuto chvíli se možná Alexander skutečně stává vyvolencem

3 Srov. zejm. pasáž na konci série Aristotelových rad, které sice v mysli chlapce vznikly touhou po tom, aby mu „sloužily čtyři strany světa“, a on pojal pevný úmysl dosáhnout světovlády, tato touha se však v danou chvíli navenek projevila jako doslova občanská služba vlasti (*Gu I*, 184–202).

Hospodinovým. Tím více však záleží na tom, jak se svým vyvolením naloží. Provizorní odpověď nabízí prolepse Alexandrovy návštěvy Jeruzaléma, která tvoří závěr první knihy (*Gu I*, 539–646).

Protagonistou narativního passu mezi přistáním a trójskými hroby zůstává u Gualtera výhradně Alexander: on si dokáže svou řečí smírně podrobit městu, a pozoruje krajinu naplněnou příběhy, on bloumá a řeční mezi hroby. O reakcích jeho vojska Gualter mlčí. V *AlxV* je líčení cesty od pobřeží vybudováno odlišně. Dle očekávání tu nenacházíme odkazy k Ovidiovi (srov. LEHÁR 1983: 80). Absentuje i chvála protagonisty jakožto mírumilovného dobyvatele. Zatímco podle Gualtera vychází smířlivost při dobývání Kilikie jednoznačně od něj (*Gu I*, 447–448), u staročeského vzdělavatele jako by pramenila z vůle obyvatel jednotlivých míst: „Posla k městóm i na hrady | a k tvrzem zde i onady; | a jakž ho náhle zvěděchu, | tak jej s milostí přijechu“ (*AlxV* 705–708). Po stručné zmínce o cestě k Tróji následuje obsáhlé vložené vyprávění o dějinách onoho města, které je mnohem souvislejší než série subtilních aluzí u Gualtera. Publikum dostává informaci nejen o Paridově soudu, ale také o prvním i druhém zničení Tróje. Český vzdělavatel na tomto místě zcela pomíjí téma slávy, soustřeďuje se na válečné děje a jeho líčení ústí do zvolání „Škoda jest takého diela!“ Tedy: škoda je zmařených životů „bez čísla“ i práce těch, kteří vybuodovali trójskou „ctnou ohradu“, která nakonec „deset let hořala“ (*AlxV* 816–826).

Publikum je zde vedeno k tomu, aby cítilo soucit, tentokrát s Trójany, jejichž město padlo a bližní zahynuli. V předivu empatických vztahů mezi aktéry a posluchači staročeské *Alexandreidy* dává dobrý smysl pokračování scény, v němž sledujeme, jak Alexandrovi družiníci podléhají těžce emoci:

Jakož napřed pravi,
Alexander tu sě stavi.
V tu dobu jenž s ním tu biechu,
takú záhubu uzřěchu:
neby jeden tu nepyěe
a žalostí lomě ruce. (*AlxV* 829–834)

Žalost bojovníků má konkrétní podobu strachu ze smrti: „Dojdem též strasti; | vešli smy v neznámé vlasti, | z nich sě viec nevypravíme, | až sě života zbavíme“ (*AlxV* 839–842). S ohledem na takto formulované obavy mužstva se jeví jako logické, že staročeský Alexander nepronáší žádnou pyšnou řeč na hrobě (srov. JOHANSEN 1930: 54–55). Své vojsko spíše uklidňuje, jednak prohlášením, že „nikdy nenie čsti dostojen, | kto ce býti vždy pokojen“ (*AlxV* 845–846), jednak tím, že jim představuje zdroj své vlastní jistoty o dobrém konci všech zúčastněných, který zde funkčně nahrazuje Alexandrovu jistotu o otevřené cestě ke slávě. Tímto zdrojem je sen o Jeruzalému, který ve svém

textu již interpretuje Matouš Turek. Alexander vypráví, jak se mu v Řecku po smrti otce ve snu zjevil „jeden krásný člověk“ v podivuhodném rouchu, který měl „na svý hlavě | korunu z zlata světlého | a z kamenie předrahného“ a na čele bylo napsáno cosi, co Alexandrovi „vědětí nedáno“ (*AlxV* 886–900). Postava hovoří: „Vynid [...] z kraje svého, | podámť vši čest světa seho, | a kdež mě uzříš potom, | nemysl zlého lidu o tom“ (*AlxV* 903–906).

Alexandrovo tažení je tedy v obou případech opřeno o vůli nadlidských, pro člověka nepochopitelných mocností a jeho dobrý konec je podle Alexandra chápání situace předem zaručen. Pohled na takto určitou, petrifikovanou budoucnost ve staročeské verzi skutečně utiší reptání vojska a prognostická hodnota slov se potvrdí vzápětí, když se Alexander při vjezdu do Jeruzaléma setká s židovským veleknězem a poznává v něm postavu ze sna (*AlxV* 913–934).

Česká verze této pasáže tedy latinskou předlohu zestručňuje při zachování tří hlavních bodů — výzvy k odchodu z rodné země, slibu dominance a rozkazu, aby Alexandr ochránil konkrétní komunitu. U prostřední položky nicméně shledávám potenciálně smysluplný rozdíl. Namísto vlády nad všemi národy („omnem [...] tibi pessundabo gentem“ [*Gm* I, 533]) se tu protagonistovi slibuje „čest světa seho“, tedy hodnota a sláva ve světě „tomto“ na rozdíl od „onoho“, ve světském „podnebesí“ (srov. GEBAUER 1929: 234–235). Hranice předznačeného podniku jsou tak dány.⁴ A na prostor v těchto hranicích lze aplikovat odsudek „Ach, světe, kak jsi obludný, | kak jest tvój přiebytek trudný!“ (*AlxV* 1937–1938), který tvoří součást obsáhlé pasáže předznamenávající a interpretující Alexandrův pád, která je bez přímé opory u Gualtera vložena za líčení vítězné bitvy u Issu (*AlxV* 1923–1963). Tím, co korumpuje Alexandra, tedy není jednoduchá touha po věhlasu a s ní spojená pýcha, ale spíše jeho specifický, těsný a setrvale prohlubovaný kontakt se světem chápaným jako omezená, „sekulární“ sféra. Působení této korumpující síly se ukazuje po návštěvě Jeruzaléma.

Jeruzalém

Z Alexandrova chování v Jeruzalémě by se na první pohled mohlo zdát, že hrdina české a latinské *Alexandreidy* dokáže konstruktivně pracovat i s realitami, které hranici „seho světa“ přesahují. Gualterův Alexander po setkání s veleknězem, v němž poznal bytost ze sna, vstoupil jen s malým hloučkem bojovníků do města, „podle návodu Židů obětoval smírné oběti a bohatě obdaroval chrám“ („ab Hebreis monitus fuit, obtulit illic | pacifica et multo

4 S tímto vymezením souzní i Aristotelova pověst učitele schopného poskytnout žákům rady potřebné k „vládě nad národy“, jak ji šíří i *Secretum secretorum*, neobyčejně oblíbené v Českých zemích v době recepce staročeské *Alexandreidy* (srov. CERMANOVÁ ET AL. 2021: 590–591 et passim).

ditaut munere templum“), načež „svaté město“ („beata urbs“) nadále chránil před „Martovým hněvem“ (*Gu* I, 551–554; těmito verši Gualterova první kniha končí). Protagonista *AlxV* postupuje podobně, drobné odlišnosti od Gualtera jen posilují závaznost jeho jednání i dojem, že v návaznosti na sen „ví, co dělá“:

Šed do města s málem lidí,
 milostivě se poklidi,
 i jakž jej ten muž nauči,
 tak se tu Bohu poručí.
 Dav pravé přieznie stvrzenie,
 vzem s milostí otpuštenie,
 káza vojem ottad vstáti,
 chtě se k nepřátelóm bráti. (*AlxV* 927–934)

Gualter se při zmínce o pokojné oběti drží flaviovské tradice, Christine Ratkowschová na tomto místě vnímá ironický odkaz k Šalomounovi, jehož jméno se latinsky překládá „Pacificus“ a Alexander se podle jejího čtení jeho pravým opakem (RATKOWITSCH 1996: 115), v první řadě však spojení „offerre pacifica“ označuje chrámovou smírnou obět, v souladu s Vulgátou (např. 1Pa 16,2). Český vzdělavatel do chrámu namísto tohoto konkrétního starozákonního termínu klade srozumitelnější „poručení sebe sama“, tedy odevzdání se autoritě. Podobně sám Alexander poroučel houfy vojska jednotlivým velitelům (*AlxV* 382–387) či města a hrady správcům (*AlxV* 518–523). Nejde tak jen o projev respektu k jednomu z mnoha božstev, jejichž chrámy lze v Asii navštívit, ani o projev konformity vůči tomu, co se obvykle v konkrétním chrámu dělává,⁵ ale o proměnu řeckého krále v explicitního Hospodinova služebníka a následně v obránce „Božího města“ před pohany v mnohem silnějším smyslu, než jaký lze konstatovat u Gualterova hrdiny (srov. WIENER 2001: 91–92).

Staročeský Alexander má ostatně k tomuto „křižáctví“ lepší předpoklady než Fortuně oddaný Gualterův hrdina, neboť až dosud jednal jako „přirozený“ monoteista oddaný nepojmenovanému jednomu „bohu“ (srov. PRAŽÁK 1945: 113–115). První proklamaci tohoto světonázoru mu autor vkládá do úst v návaznosti právě na onu „neutěšenost“ dětství, již u českého Alexandra konstatoval Kolár.

Určujícím konfliktem, který v *AlxV* následuje po narození Alexandra jakožto důstojného potomka důstojného krále a krásné královny, je „zlá příhoda“: zrádný služebník „Pauzonias“ unáší královnu Olympiadu, a když Filip oblehne

5 Tuto konformitu projevuje Alexander Ulricha von Etzenbach, když se např. na kolebnou modlí v chrámu, který byl Šalomounem zbudován především jako modlitebna (*betehús* [*Ul* 5349–5353]).

jeho hrad, Pauzoniáš krále „zradů“ a „s málem lidí“ zabíjí (*AlxV* 94–121). Jméno Pausanii z Orestidy, osobního strážce a milence krále Filipa II. Makedonského, který roku 336 př. n. l. svého pána zavraždil, je označováno jako „prakticky jediný správný historický fakt“, který se dochoval v Pseudokallisthenově románu o Alexandrovi (NAWOTKA 2017: 86) i ve středověkém latinském převodu tohoto díla, známém jako *Historia de preliis* (PFISTER 1913: 60). V poněkud střizlivějším a moralističtějším podání se středověcí čtenáři mohli s touto událostí seznámit rovněž u Pavla Orosia (ZANGEMEISTER 1889: 166–168).

Filipovo zavraždění má svou roli rovněž u Gualtera a Ulricha, zřetelně odlišnou od *AlxV*. Gualter je velmi stručný, o události se dozvídáme jednou větou v Alexandrově retrospektivním projevu k Řekům u trosek Tróje (*Gu I*, 502–503). Nečteme tu nic o Pausaniově motivaci, ani o povaze jeho trestu. V přímé řeči tu Alexander prezentuje událost jako poslední akt před vyjitím na tažení. Jeho následné váhání ohledně toho, zda má vytáhnout proti nepřátelům, anebo raději zůstat doma a soustředit se na obranu, rozřešil sen s veleknězem a zaslíbením vlády.

Ulrichův Pausônias zabíjí Filipa proto, že se zamiloval do jeho dříve zapuzené, pak však Alexandrovým přispěním znovu nastolené manželky, Alexandrovy matky (*Ul* 2021–2065). Příslušná pasáž svou relativní obšírností působí především jako příležitost pro následníka trůnu, aby aktem pomsty a vystrojením důstojného pohřbu pro Filipa projevil své ctnosti (např. „Alexander triuwe bescheinete, | den vater er sêre weinete“ [*Ul* 2081–2082]) a pak se ujal vlády. Gualter i Ulrich tak staví zápletku s Pausaniou do pozice pečeti stvrzující završení Alexandrova růstu z boječtivého, ale dosud nezralého chlapce do akceschopného muže, který se po smrti svého otce chápe vlády a vyrazí na výpravu tvořící hlavní část příběhu.

Ve staročeské *Alexandreidě* oproti tomu Pauzoniášův čin amplifikuje slabost, již musí Alexander překonat na své cestě za velikostí, a jako takový předurčuje celý příběh. Originální zrada, zapříčiněná krásou královny a vedoucí až k vraždě suveréna, bývá interprety staročeské *Alexandreidy* obvykle vnímána jako ohnisko aktualizace básně. Filip podle tohoto čtení odkazuje k Přemyslu Otakarovi II., Olympias ke Kunhutě Uherské, Pauzoniáš je přemýčka z „pana Závise“ (CEJP 1959; LEHÁR 1983: 85–86; ANTONÍN 2013: 205). Namísto hledání podobných paralel je však třeba, jak se domnívám, zaměřit se na následky, jež takové vykročení znamená pro životní dráhu protagonisty. Důležitost epizody je podtržena sapienciální kódou, do níž ústí:

Ach, člověče, kak si křivý,
 kak jsi svéj hospodě lstivý!
 Jehož ti čest vzdána všaká,
 jenž ot tebe viery čeká,
 toho hlavy tvój meč láká! (*AlxV* 117–121)

Poté, ve shodě se silným emocionálním nábojem básně čteme o Alexandrově „veliké sirobě“, v níž se mu jedinou náhradou rodičů stal jeho učitel, nepojmenovaný Aristotelés, jenž byl do této funkce dosazen Filipem a pro Alexandra tak rovněž plní roli živého dědictví a připomínky zrazeného otce (*AlxV* 122–129). Zatímco u Gualtera i Ulricha spíše pozorujeme, jak Alexander předurčený k velikosti přerůstá své okolí, *Svatovítský zlomek* se soustřeďuje na jeho bolestivě pomalé zrání — i proto bolestivé, že zrada si vynucuje pomstu (srov. VYBÍRALOVÁ 2014: 46–49), protagonistista však k jejímu vykonání dosud nemá dost sil.

Iniciační funkce Pauzoniášovy zrazy v kompozici zlomku nemá obdobu u Gualtera ani u Ulricha. Děj latinské *Alexandreidy* začíná po prolozích a vzývání Múzy a Gualterova patrona *in medias res*, když se protagonistista dozvídá, že „Darius předpisuje zákony pelagickým národům a země jeho otce zatížil jařmem své vlády“ (*Gu* I, 30–32), a začíná chápat, že jeho starý otec není schopen odpovídající akce (*Gu* I, 78); Alexandrův mladický zápal přiláká Aristotela a následuje řada filozofových rad. Ulrich se pevně drží pseudokallisthenovské tradice, jeho Alexander je ve skutečnosti synem cizoložného styku egyptského kouzelníka s královnou a úkol obránce vlasti na sebe bere, protože jeho královský otčím stářím ztratil rozhodnost. Ke královraždě dochází až poté, co následník trůnu dobyl první vítězství proti nájezdníkům a zajal jejich krále Niklase, „siroba“ už mu tedy nehrozí (*Ul* 1757–1762).

Staročeský Alexander k chvalitebné dospělosti míří jinou cestou. Fakticky jí dosahuje ve dvanácti letech,⁶ kdy se poprvé explicitně přihlašuje ke dvěma oporám, jež mu pomohly překonat předchozí bezmoc. První z nich je Aristotelés, reprezentující znalosti „seho“, tj. „tohoto“ světa, sublunární sféry (srov. KREFT 1981: 254; RŮŽIČKOVÁ 2004: 63–64). Druhou je (s ohledem na pre-text u Gualtera i Ulricha poněkud překvapivě) jakýsi bůh — evidentně nikoli Jupiter ani Fortuna (srov. JOHANSEN 1930: 51). Tímto směrem se Alexander obrací, když došlo jeho „chtění“ a „rozum“ a on si uvědomil porobu trápící jeho zemi i překážky, které mu stojí v cestě za panovnickou mocí:

[...] „Ach, kda jest tomu býti,
jakž bych já svůj kón okročil,
svého vraha krvi utočil
silnú ranú mého meče —
tepruv byl bych tu bez péče —
toho, jenž mi otce pobil
i jenž mú zemi porobil.

6 Tedy ve stejném věku, v němž na trůn nastoupil Václav II., jak zdůrazňuje Albert Pražák ve svém důsledně „přemyslovském“ čtení (PRAŽÁK 1945: 208–209).

»Jsi Neptalabovo plémě!«
 mniece viac tak, nezvolé mě
 králem pro takú nezrodu.
 Bóh mi nedaj tu nehodu
 déle o sobě slyšeti,
 raději bych chtěl umřieti!“ (*AlxV* 169–181)

Pomsta na zrádném vrahovi, uchopení moci skrze volbu šlechtických předáků i dobrá pověst, na které výsledek této volby závisí, jsou svěřeny do moci singulárního, monoteistického boha, k němuž se Alexander v první, řecké fázi svého tažení příležitostně obrací (*AlxV* 452–453, 567–570). Vedle Aristotela, plněním roli obrazu a odkazu otce (srov. *AlxV* 126–129), se tento bůh zjevně stává Alexandrovým „hospodou“, jemuž je radno sloužit — ale také na něm lze v souladu se „Istivou“, upadlou lidskou přirozeností vykonat zradu. Právě to se ještě na ploše *AlxV* děje, Alexandrova „bipolarita“ je tu konstruována okolo čepu této zrady.

Bod obratu

Alexandrova nevěra je v *AlxV* zinscenována jako pád z výšin přízně, kterou mu Bůh neodpírá. Jako její projev a zároveň další proklamaci Alexandrova poručení můžeme číst již rétorické vítězství Makedonce v roli „opravitele“ a „své vlasti obránitele“ (*AlxV* 937–938) nad pyšným Dariem, „králem nad králi“ (*AlxV* 965), při výměně dopisů, která následuje bezprostředně po jeruzalémském zaslíbení. Darius chce svými listy Alexandra dotlačit do podřízeného postavení slabého, vzpurného dítěte či mu vnutit pozici vzbouřence proti řádnému králi (srov. WULFRAM 2002: 60–70). Alexander se úspěšně brání, zpochybňuje Dariovu moc pomocí ironické interpretace jeho darů. Když mu nakonec Darius pošle pytlík máku, který má odkazovat k početnosti perského vojska, pak celou situaci uchopuje z hlediska svého jeruzalémského „poručení“, když mák předkládá k jídlu svým vojákům, Peršany usazuje do pozice pohanů a odvolává se přitom na boží přízeň:

Tento mák to znamená,
 že nám Bóh jě všě poddává.
 Jelikož ho zrn zzobete,
 když u boji juž budete,
 tolikéž pohan pobijete,
 v tom sě vám nic nepoměte. (*AlxV* 1066–1071)

Boží pomoc Alexandrovi se v české verzi příběhu projevuje i přímou intervencí. Během bojů v Gaze Alexander uniká atentátu, což se v *AlxV* interpretuje jako znak Boží ochrany, a tedy v důsledku zázrak:

Jeden měšténín přiběže,
 jakžto člověk výpovědný,
 mezi svými stojě předný,
 da královi mečem ránu,
 stojě prosřed jeho stanu.
 To jest pravda ve vsiej věci,
 že kohož Bóh chce ostřieci,
 nemóž ho kto lap dosieci.
 Tak se sta tomu člověku,
 jehož potom rozsěku:
 udeři krále po hlavě,
 chtě jemu otjieti zdravie;
 sta se jemu ne po zbožú,
 sotně královi protě kóžu,
 proněž jej rozsieci káza. (*AlxV* 2105–2119)

Bůh tedy evidentně své závazky „hospody“ vůči Alexandrovi plní, prokazuje mu specifickou „čest“ a příjemce této cti je mu povinen stejnou věrností, již dlužil Pauzoniáš Filipovi (srov. *AlxV* 104–105). Tato nebeská čest má však konkurenci v podobě cti světské.

Zázrak v Gaze se děje nedlouho po předznamenání Alexandrova budoucího úpadku (*AlxV* 1922–1963), které uzavírá líčení bitvy u Issu. V této bitvě Alexander poprvé porazil Peršany jakožto „pohany“ (např. *AlxV* 1619) a „saracény“ (např. *AlxV* 1631), a tedy naplnil výměr role „křižáckého“ krále Jeruzaléma. Prolepse pádu navíc bezprostředně následuje po chvále Alexandra za jeho velkorysý chování k Dariově manželce a malému synovi. Neurozené Peršanky nicméně Řekové znásilňují (*AlxV* 1880–1889) a plení jejich stany. Alexander jim v tom nebrání — zjevně tak projevuje štedrost a milosrdenství „k člověku svému“, jak mu v zájmu zachování světské cti doporučoval Aristotelés (*AlxV* 267–277, 296–300).

Ve zmíněné prolepsi pádu je řečeno, že čest proměňuje mravy (*AlxV* 1936); Alexander se promění k horšímu. Následně se světská čest prezentuje jako proměnlivá veličina, spojená s otáčením kola (nejmenované) Fortuny. Tato pasáž ústí do etymologických her provazujících svět a světlo, zjevnost a lest. Alexander se pokazil proto, že se chtěl stát osvětou, tj. slávou všeho světa (*AlxV* 1924–1925). *Osvěta* a *čest*, dva klíčové pojmy úvodních pasáží básně, jsou tu tak definitivně zproblematizovány.

Klíčové Alexandrovo selhání, faktická zrada na mocnosti, které v Jeruzalémě holdoval, se děje při jeho sestupu do Egypta po návštěvě Gazy. Král odtamtud s malým doprovodem pokračuje do Libyjské pouště, aby tam navštívil pohanskou modlu „v lese, jenž Hamon slove“ (*AlxV* 2195; srov. *AlxB* 28) a na vlastní oči spatřil „věc tak hroznou“ (*AlxV* 2164). Vypravěč od počátku

oddílu signalizuje, že zde Alexander „vzě škodu nejednakú“ (*AlxV* 2152). Pa-sáž sestupu je uvedena zlověstně již tím, že Alexander začne usilovat o větší čest (*AlxV* 2143–2147). Jako dříve při vyjití z Řecka (*AlxV* 506–517), i zde byl po boji za cenu značného utrpení ustaven pokoj, který se však láme zpět do války kvůli Alexandrovi rozhodnutí. Tím Alexander naplňuje svá vlastní slova o tom, že spokojený a pokojný člověk není nikdy hoden cti (*AlxV* 845–846); když tato slova pronášel na ruinách Tróje, na konci je ještě alespoň idiomaticky sepnul s Boží vůlí: „Protož mé srdce tam spěje, kdež mi sě, bohdá, čest zděje“ (*AlxV* 855–856). To se nyní mění.

Návštěvu Libye líčí i Gualter. Ten v Jeruzalémě velice konkrétně hovořil o „smírných obětech“ Hospodinu, v tomto případě se však vyjadřuje mlhavěji a otázku bohoslužebné platnosti Alexandrova počínání v pohanském chrámu nechává otevřenou (WIENER 2001: 29). Jeho Alexander se tu radí s Jovovým orákulem a následně chrám obdarovává, podobně jako ten jeruzalémský. Pak se bez dalších příhod vrací do Memfidy („rex ubi consulto letus Ioue munera soluit, | regreditur Memphim“ [*Gu* III, 404–405]). České verše jsou v tomto místě jednoznačnější a dramatičtější:

Tedyž král, dav běsu obět,
musi sě vrátiti opět,
kak bě přič před sě pomienil,
by byl toho neproměnil
posel, jenž sě za ním přibral,
pravě, že sě Darius sebral,
chtě ho podstúpiti bojem:
káza sě vrátiti vojem,
s nimiž chtieše na Múřiny,
by nevěděl té noviny.
Toho sě najviece ubá,
že sě po něm vojna hrubá
bieše vzbudila v téj chvíli,
doňadžto v Libyi byli,
jěž jdíeše lidu obojů
k strasti, k smutku, k nepokoji,
k času ovšem ukrutnému,
zajisté prieliš k smutnému. (*AlxV*, 2217–2234)

Gualterův Alexander pouze navštívil chrám jednoho z mnoha bohů, o nichž na cestách slyšel. Staročeský Alexander oproti tomu demonstroval nestálost a nepoznatelnost „cesty mladého člověka“, jak o ní byla řeč v prologu, tím, že zradil svého pána. Za to je hned potrestán obnovením bojů (srov. KREFT 1981: 173–174) a jeho příběh pokračuje „ukrutným časem“.

Jak již bylo řečeno, role Alexandra ve středověkých narativech je do značné míry určena dvěma biblickými zmínkami o něm. Gualter se při budování vazeb mezi svým křesťanským publikem a pohanským hrdinou vztáhl v první řadě k Danielovu proroctví. Na makedonského krále tak nahlíží jako na nevědomý nástroj Hospodina, sloužící k přesunu hegemonie (*translatio imperii*) od Peršanů k Řekům. V tom následuje obvyklý výklad Danielových slov a lze říci, že tento biblický text prochází latinskou Alexandreidou skrz naskrz (WIENER 2001: 18–17; WULFRAM 2002: 44–51; SROV. BEHR 1989: 144–145; CARY 1956: 119–121). Není bez zajímavosti, že Daniel jakožto exemplární znalec dějin spásy a zprostředkovatel proroctví, které dává básni smysl, vystupuje v Gualterově vyprávění poprvé skryt pod biblickou perifrází „vir desiderii“ (*Gu* II, 526; srov. Dn 10,11), podobně jako stejně klíčoví Šalomoun a Aristotelés v *AlxV* (srov. ŠVÁB 1966: 166–167, 170–172).

Průnik mezi velkými dějinami světa *sub specie salvationis* a příběhem pohanského dobyvatele zajišťuje u Gualtera především kameník a náhrobní umělec Apelles (AKBARI 2020: 106–117; LAFFERTY 1994), který je díky svému židovství schopen (stejně jako Gualterovo publikum) proniknout k pravému smyslu Danielova proroctví („non latuit sensus Danielis Apellem“ [*Gu* VII, 421]). Vybaven touto schopností Apelles nejprve zdobí hrob Dariovy manželky (*Gu* IV, 176–274), na kterém zobrazí starozákonní dějiny od stvoření až po Danielovu předpověď umučení Krista, Holofernovu smrt z rukou Judity a návrat vyhnanců do Jeruzaléma pod vedením Ezdráše. Ještě explicitněji postupuje Apelles při výzdobě hrobu Daria samotného (*Gu* VII, 379–430), kde v epigramu Daria identifikuje s „předpovězeným beranem, jehož dvojí roh zlomil veliký Alexander, kladivo celého světa“. Alexander náhrobní výzdobu platí a pálí před ní „obvyklé oběti“ (*Gu* IV, 275–276), nezkoumá ji však. Ekfráze zůstávají vyňaty z obzoru uvažování postav, což se netýká jen Apellových tesaných narativů, ale rovněž Dariova štítu upozorňujícího na proměnlivost osudu (srov. WIENER 2001: 89–90). Gualterův protagonista tak jako Boží nástroj zůstává nevědomý.

Explicitní odkaz k Danielovi nacházíme i v Budějovickém zlomku staročeské *Alexandreidy* (*AlxB* 246–256), pokud se však soustředíme na zlomek Svatovítský, bude se hrdina podobat spíše stoupajícím a padajícím historickému aktérově z První knihy Makabejských (srov. DJURSEV 2020: 140–142). Od chvíle, kdy na sebe ve dvanácti letech vzal roli hrdiny, jako by vědomě volil mezi křesťanským Bohem a pohanem Aristotelem, dvěma zdroji moci a legitimacy, které zůstávají v nenápadném, ale setrvalém nesouladu. Aristotelés budoucímu králi neradí špatně, ale světsky, s ostentativní bezohledností vůči „nebi“, jak vyplývá např. z jeho návodu, aby král u svých lidí nehleděl na zbožnost či křesťanskost rodu, ale jen na osobní věrnost (*AlxV* 239). V tom se podobá Aristotelovi u Gualtera a liší se výrazně od Aristotela Ulrichova, který vedle provozování vytríbené lásky svého žáka vedl i ke studiu Písma jakožto ke zdroji cti a úspěchu na tomto světě (*Ul* 1629–1632).

Aristotelés v součtu nepůsobí jako nesporně kladný, se světonázorem autora konformní propagátor „cti, šlechtickosti a čistoty mravů“ jako „nejvyšších životních hodnot“, o kterých nelze polemizovat (PRAŽÁK 1945: 179; srov. LEHÁR 1983: 84–85), ale s ohledem na pasáž vedoucí z asijského pobřeží přes Jeruzalém a Gazu do Libye a na ambivalentní vyznění pojmu *čest* ve zlomku se jeví spíše jako hlasatel „moudrosti tohoto věku“ určené pro jeho vládce, kteří z neznalosti ukřižovali pravého „Pána slávy“ (1Kor 2,6–8).⁷ Tak se ovšem dostáváme opět do blízkosti stěžejního motivu „hospody“, který je zrazován a vražděn „člověkem“, který by mu měl věrně sloužit. Extrémní historická konkrétnost v linii Pražáka a Cejpa, kterou staročeské *Alexandreidě* připisovali interpreti ve druhé polovině 20. století, není s takovým čtením v rozporu, spíše naopak: dokládá snadnou aplikovatelnost narativní struktury vzestupu, špatné volby a pádu i narativní nosnost neustálého vzájemného zrazování lidí a umožňuje zachycení působivosti české *Alexandreidy* v době, kdy příběh posledních Přemyslovců nemusel automaticky vyznívat oslavně.⁸ Z Alexandra se stává zrádce žijící ve světě nasyceném nespolehlivostí. Podobně jako Filip Makedonský bude později v příběhu svými dvořany zrazen i perský král Darius, který se ve finální tísní v Budějovickomuzejním zlomku jako jediná postava dochované části staročeské *Alexandreidy* na božstvo obrátí explicitně jako na „Hospodina“ (*AlxBM* 293–344). Na nedochovaném konci příběhu pak evidentně čeká podobná zrada i Alexandra v podobě poháru s otráveným nápojem.

Babylón

S ohledem na důležitost Danielova proroctví pro konstrukci dějinného rámce pro Gualterovu báseň se centrální lokací a místem důležitých proměn v latinské *Alexandreidě* stává Babylón, místo, na kterém prorok Daniel pobýval a na němž došlo k přesunu hegemonie od Babylóňanů k Peršanům. Právě zde „ruka na zeď znamená proměnlivou povahu osudu“, jak je to vypočteno na Dariově štítu (srov. WULFRAM 2000: 253–254). V Babylóně také Alexander podléhá lákadlům „Venuše a Bakcha“ (*Gu* VI, 2I–32), před nimiž jej varoval Aristotelés (*Gu* I, 164–172; HODAPP 2009: 71–72), a ze zkaženého panovníka se rychle stává tyran.

7 Dle Vulgáty: „loquimur [...] sapientiam vero non huius saeculi [...] sed loquimur Dei sapientiam [...] quam nemo principum huius saeculi cognovit; si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent.“ U komentátorů (včetně Tomáše Akvinského) bylo v návaznosti na Lactantia běžné chápat tyto „principes hujus saeculi“ mimo jiné právě jako antické filozofy a řečníky (LEVERING 2014: 13).

8 Srov. trajektorii příběhu Václava II. v *Dalimilově kronice*, kde tento král, dle Pražáka stěžejní předobraz Alexandra, opouští efektivní, sekulární výkon „kniežecího úřadu“ ve prospěch přílišné zbožnosti, tj. kazí se stejně jako Alexander, jen přitom postupuje opačným směrem (DAŇHELKA ET AL. 1988: II/443).

Úloha Babylóna v *AlxV* je odlišná, širší. Vedle sídla perských králů a hříšného města se díky pasáži vřazené do popisu světa při plavbě přes Středozemní moře stává prakticky od počátku příběhu rovněž místem, kde se proměňují obři:

To mi také z Písma známo,
 jež bylo v téj straně tamo
 Babylón, město veliké,
 v němž bě bohatstvo všeliké.
 Tu sě kdás obři sebrali,
 když sú sě potopy báli,
 věži činiti počechu,
 na nížto bydliti chtiechu,
 ač by sě kdy Bóh rozhněval,
 i poslal na svět dřevní přieval
 [...]
 Těch obrův myšlenie divné
 Bohu by velmi protivné;
 o to sě snadno potáza,
 všem sě jim rozjíti káza,
 dav každému hlahol jiný.
 To sě sta v tu hodinu,
 jež prvé řeč jednu jmiechu,
 druh druhu nerozumiechu.
 Dva a sedmdesát jich bylo,
 tolikěž řeči přibylo.
 Protož Babylón slove
 proměna řeči obrové. (*AlxV* 629–638, 647–658)

Vzápětí následuje v popisu světa pasáž věnovaná Jeruzalému, na niž se ve své studii zaměřil Matouš Turek. Babylón je vůči tomuto ohnisku stále svatosti postaven do kontrapunktu jakožto místo, na kterém se při „proměně“ nejen projevila Hospodinova vůle (jako v latinské *Alexandreidě*), ale na které rovněž dopadl Boží trest.

Přibližným ekvivalentem staročeského exkurzu o Babelu je u Gualtera v první řadě Dariova promluva k vojsku před bitvou u Issu (*Gu* II, 319–371), v níž perský král odvozuje svůj původ od „pokolení obrů“ („a stirpe Gygan-tum“) a ptá se: „Kdo nikdy neslyšel o naší válce s bohy, o věži z pálených cihel spojených asfaltem [...], kdo zapomíná na město, které své věčné jméno dostalo podle zmatení jazyků?“ Odvození jména *Babylón* od „zmatení jazyků“, resp. „rtů“ („labii confusio“) se tu děje v souladu s biblickým podáním, v kontextu hrdé Dariovy řeči však působí spíše jako připomenutí starobylosti

města a jeho moci, adresované Peršanům: prastarý Babylón vládne nad tolika národy, že se v něm jejich jazyky mísí. Perské vojsko nicméně bitvu prohraje, obří moc a starobylost k ničemu není.

Druhá Gualterova výpověď o Bábelu tvoří součást ekfráze Dariova štítu, na kterém jsou vypodobněni Dariovi předci jako obři budující věž (*GII*, 498–503). Je zjevné, že perský královský rod se k odkazu babylónských obrů hrdě hlásí, hledá v něm oporu pro vlastní moc. V příběhu však podobně jako oni nakonec sílu ztratí a podlehne Hospodinově moci, vykonávané nevědomky Alexandrem jakožto hrdinou příslušné části Danielova prorocství. Obě zmínky tak v důsledku poukazují k nedobrym následkům marné pýchy.

Vzdělavatel *AlxV* obrazy babylónských obrů a věže při popisu světa spojuje a z výsledného amalgámu buduje exemplum strachu vedoucího ke škodlivému, „divnému myšlení“, které kontrastuje s Gualterem i s Ulrichem (srov. ZATOČIL 1941: 35). U tohoto gesta se zastavuje i Pražák, který pasáž považuje za ukázkou anonymovy práce s Biblií jakožto pramenem (PRAŽÁK 1945: 163–164). Zmínka o obrech na tomto místě však patrně nevzešla z přímé aplikace vyprávění o „zrůdách“ či „obrech, kteří zdávna byli“ ze šesté kapitoly knihy Genesis (Gn 6,4; ve Vulgátě *gigantes*) na příběh o zmatení jazyků (Gn II,1–9), jak se domnívá Pražák, ale vychází z glosy (srov. JOHANSEN 1930: 23; ZATOČIL 1941: 33–36; BIELFELDT 1951: 61–62). Nacházíme zde další stopy dějepisného líčení Josefa Flavia, podle něhož byla babylónská věž vystavěna pod vedením Nimroda, obra a zároveň špatného krále, prvního tyрана na světě (SHERMAN 2013: 153–194). Právě Josef totiž charakteristicky spojuje vybudování věže se strachem z nové potopy, což je motiv, který v Biblii absentuje. O rezonanci tohoto podání v Čechách té doby ostatně svědčí i první kapitola *Dalimilovy kroniky*, kde se úmysl babylónských stavitelů zdůvodňuje strachem (DAÑHELKA ET AL. 1988: 1/98–104).

I v popisu světa tak rezonuje motiv nouze smrtelníků, jejich strachu a „si-roby“, která různé smrtelné aktéry nutí, aby se opřeli buď o Boha, nebo o svět. Babylonští obři v rozhodující chvíli zvolili exemplárně špatně.

Autor *AlxV* přitom obry namísto Peršanů zřetelněji spojuje s Alexandrem, když rozvinutou zmínku o Bábelu přesadil do popisu světa a přiblížil ji začátku příběhu. Vyprávění o obrech budujících věž a potrestaných Bohem tak může posloužit jako vysvětlující poznámka ke zvláštnímu charakteru Alexandrova srdce, o němž vypravěč hovoří na konci Aristotelova naučného monologu:

On tu radu přijme míle,
vstúpi srdce ke vsí síle;
neb jakož tu s mistrem stáše,
tako se mu jistě zdáše,
že nenie v světě jedna strana,
by mu nebyla poddána;

nebo obrové srdce jmějíše,
 kakž koli dětátko bieše.
 Trn sě z mladu ostřě pučí,
 sám sě vnadí štěnc rúčí,
 šlechta sě vždy ke cti lučí. (*AlxV*, 301–311)

Opřen o Aristotelovy rady v sobě Alexander objevuje monstrozitu, která touží po dobytí světa, ač prozatím skrytě, a začíná ji pěstovat. Zkoumatelé vazeb mezi latinskou a českou *Alexandreidou* na tomto místě našli shodu (srov. PRAŽÁK 1945: 124–125), tu je však třeba doplnit o kontext, který se výrazně liší. Gualter na odpovídajícím místě vychází z rétorického paradigmatu *puer senex* a o „chlapci, který je srdcem obr“ hovoří proto, že v sobě Alexander pro tuto chvíli dokáže spojit ctnosti občana bránícího svou zemi i suverénně válčícího monarchy („Macedo ciuilliter induit arma | non sibi sed patriae, uiuitque in principe ciuis, | **tyro quidem sed corde gygas**, sed pectore | miles emeritus“ [*Gu I*, 195–198]).

V osobním příběhu hrdiny staročeské *Alexandreidy* oproti tomu pozorujeme, jak pyšné, po podmanění a poznání světa toužící srdce hrdinu nakonec roztrhá a srazí. Na konci *AlxV*, před bitvou si reptající Řekové již přímo stěžují na panovníkovo srdce, totiž na jeho lakotu a touhu všechno mít a dobyt (*AlxV* 2336–2341). Když při následném zatmění měsíce Alexander hovoří o svém bohu, neprezentuje jej jen jako oporu svého světovládného projektu a dárce dobrých konců, ale rovněž jako vládce času a osudu: „každá věc má svou hodinu“ (*AlxV* 2371–2372). Jak se zde ukazuje, určenou hodinu má i Alexandrův pád. Odkaz k Boží vůli, který v Tróji předznamenával Jeruzalémský vrchol, na tomto místě předznačuje definitivní pád, který nastane, až mladík s babylónským obrem v srdci vstoupí do skutečného Babylónu jako do místa proměn.

V latinském Alexandrovi můžeme vedle pyšného tyрана či nevědomého vykonavatele Hospodinovy vůle spatřovat i různé figury, předznačení Krista — či Antikrista (srov. MICHAEL 1982). Figurace v *AlxV* ukazuje jiným směrem. Hrdina se tu stává velmi úspěšným, ale nakonec chybuje jako zlo plodícím dobyvatelem z První knihy Makabejské a jako takový se mnohem spíše podobá Šalomounovi, starozákonnímu králi, jehož moudrost — ale také neschopnost dohlédnout do všech konců — zdůraznil český vzdělavatel v prologu (srov. PRAŽÁK 1945: 165). Šalomoun buduje chrám, obětuje v něm a vládne zemi, k stáru však pod vlivem svých manželék a všelijakých rozkoší od Hospodina odpadá (1Kr II; srov. CREMASCOLI 2019) a jeho království se po jeho smrti hroutí. Tak jako Alexandrova čest a světová říše.

Pro autory středověkých alexandreid zůstává ambivalence ústředního hrdiny problémem. Řešení, které ve své básni zvolil Gualter, popisuje po mém soudu nejpřiléhavěji Peter von Moos, když v návaznosti na Claudii Wienerovou hovoří o „integumentární“ konstrukci příběhu, v níž explicitní chvála i méně nápadná kritika tvoří navzájem synchronně transponované vrstvy. Míra kritičnosti obrazu Alexandra se odvíjí od toho, jak hluboko do souvrství čtenáři či posluchači při interpretaci proniknou (viz zejm. VON MOOS 2009: 43–46). *Alexandreis* tak není prosté exemplum, ale stává se příběhem předloženým k diskuzi. Čtenářská komunita dvorských literátů si právě v Gualterově době enigmatického překrývání symbolických vrstev bez explicitně daného výkladového klíče cenila — a v latinské *Alexandreidě* také prakticky okamžitě rozpoznala mistrovský kus (IBID. 2009: 56–57; srov. RIDER 2013).

Ulrich von Etzenbach přímo hovoří o Alexandrovu hříchu pýchy a z protagonisty činí negativní exemplum, když prosí Boha, aby jeho publikum před tímto hříchem chránil, příslušný odsudek však klade až konec příběhu a spojuje jej spíše s touhou po poznání než vládnutím světu (BUSCHINGER — KNAPP 2014: 68). Do té doby většinu problematických akcí z jeho strany omlouvá okolnostmi (BUSCHINGER 2011: 305).

Ze srovnání a pozorného čtení vyplývá, že čeští vzdělavatelé *Alexandreidy*, zejména Svatovítského zlomku, se s ambivalencí hrdiny vyrovnávají postupně, v rozvíjejícím se narativu. Oproti Gualterovi přitom dochází k signifikantnímu prohození rolí ve vztahu Alexandra ke světu. U Gualtera působí především Alexander na svět, jako kladivo Prozřetelnosti. Jeho vlastní negativní vlastnosti, jako je pýcha či podléhání pokušením, nemohou na tomto působení nic změnit a spíše se na hlubší úrovni integumentárního čtení stávají nástroji v rukou Hospodina přesouvajícího hegemonii od Peršanů k Řekům. V *AlxV* oproti tomu výrazněji působí svět na protagonistu, korumpuje ho, prostřednictvím slov světského mudrce Aristotela probouzí k činu jeho oběi srdce, které se stává hnacím motorem jeho horečné aktivity (srov. BEHR 1986). Tomu odpovídá také odlišné pojetí obrů ve zkoumaných dílech — a to i pokud odhlédneme od klíčové scény stavby babylonské věže. Z tohoto odlišného úhlu můžeme povahu obrovitosti zkoumat díky *Budějovickému zlomku* staročeské *Alexandreidy*, kde se Alexander střetává s obrem bojujícím v Dariově vojsku (*AlxB* 158–171). Scéna odpovídá veršům z Gualterovy páté knihy (*Gu V*, 38–75), je však porušena a zachycuje jen nástup nepřítele na scénu, zhruba první polovinu latinských veršů. Latinský i staročeský obr reprezentuje nemírnou, vůči civilizaci a dvoru antagonistickou divokost, podobně jako oběi z německých středověkých narativů, včetně toho Ulrichova (srov. BOYER 2016: 39–50). Gualter tuto divokost prezentuje především jako klasickou exotičnost, základním paradigmatem k popisu obra (jenž má u něj jméno Geontus) se pro něj stává „nemejský kanec“, tj. spojení dvou protivníků Héraklových, nemejského lva a erymanthského kance (TOWNSEND 1996:

199). Český vzdělavatel oproti tomu zdůrazňuje obrovo pohanství (o kterém se Gualter nezmiňuje vůbec). A právě toto pohanství se stává spojnicí mezi „divným myšlením“ obrů pod babylonskou věží a lesní, zvířeckou divokostí zde — divokostí, která se zakládá na neschopnosti správně se orientovat ve světě, z níž pohanství pramení.

Svět staročekeské básně je obludný v etymologickém slova smyslu: obluzuje ty, kdo se na něj spolehnou, působí proměnu k horšímu. Přesně to se děje Alexandrovi, a to v diachronní posloupnosti příběhu, když sledujeme, jak ze zázračného sirotka roste pohanský obr. Proto lze *AlxV* číst oprávněně (a snad především) jako exemplum o nebezpečných cestách mladého člověka mezi Jeruzalémem a Babylónem, ve shodě s biblickým citátem v úvodu.

Tato studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky GA19-12859S: Jeruzalém a jeho odraz v kultuře středověkých českých zemí.

Kolegům Matouši Turkovi a Martinu Šormovi děkuji
za rozhovory nad touto prací.

Při vzniku studie byla využita databáze Czech Medieval Sources online a nástroje Vokabuláře webového; obojí poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101).

Tento výstup vznikl s využitím výzkumné infrastruktury
Česká literární bibliografie (kód ORJ 90136).

Prameny

COLKER, Marvin L. (ed.)

1978 *Galteri de Castellione Alexandreis* (Patavii: In aedibus Antenoreis); http://www.fh-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost12/Gualterus/gua_aloc.html (přístup 16. 1. 2021)

COLUNGA, Alberto — TURRADO, Laurentio

2018 *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam. Nova editio* (Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos)

DAŇHELKA, Jiří — HÁDEK, Karel — HAVRÁNEK, Bohuslav —
KVÍTKOVÁ, Naděžda (edd.)

1988 *Staročekeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu*; 2 svazky (Praha: Academia)

PFISTER, Friedrich (ed.)

1913 *Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo* (Heidelberg: Winter)

TOISCHER, Wendelin (ed.)

1888 *Alexander von Ulrich von Eschenbach* (Tübingen: Litterarische Verein in Stuttgart); http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/germ/mhd/a_ulrich/a_ulr.htm (přístup 16. 1. 2021)

VÁŽNÝ, Václav (ed.)

1963 *Alexandreida*; úvodní studii napsal František Svejkovský (Praha: Nakladatelství ČSAV)

ZANGEMEISTER, Karl (ed.)

1889 *Pauli Orosii Historiarum aduersum paganos libri VII* (Lipsiae: Teubner)

Literatura

ADDE-VOMÁČKA, Éloïse

2014 „Du Moyen Âge au Renouveau national tchèque, l'incroyable malléabilité de la figure d'Alexandre le Grand dans la littérature tchèque“; in Catherine Gaullier-Bougassas (ed.): *La fascination pour Alexandre le Grand dans les littératures européennes (Xe — XVIe siècle). Réinventions d'un mythe* (Turnhout: Brepols), s. 1149–1165

AKBARI, Suzanne Conklin

2020 „Ekphrasis and Commentary in Walter of Chatillon's *Alexandreis*“; *Zeitsprünge* XXIV, č. 1/2, s. 101–117

ANTONÍN, Robert

2013 *Ideální panovník českého středověku* (Praha: NLN)

BEHR, Hans-Joachim

1986 „Alexander am Prager Königshof oder das Prinzip der Machtlegitimation durch Leistung“; in Gert Kaiser, Jan-Dirk Müller (edd.): *Höfische Literatur — Hofgesellschaft — Höfische Lebensformen um 1200* (Düsseldorf: Droste), s. 491–512

1989 *Literatur als Machtlegitimation. Studien zur Funktion der deutschsprachigen Dichtung am böhmischen Königshof im 13. Jahrhundert* (München: Fink)

BIELFELDT, Hans Holm

1951 *Die Quellen der alttschechischen Alexandreis* (Berlin: Akademie-Verlag)

BOK, Václav

1984 „Germanistické poznámky k alexandrovské látce v jižních Čechách na počátku 14. století. J. Hejnicovi k šedesátinám“; *Listy filologické* CCVII, č. 2, s. 90–100

BOYER, Tina Marie

2016 *The Giant Hero in Medieval Literature* (Leiden: Brill)

BUSCHINGER, Danielle

2011 „German Alexander Romances“; in Z. David Zuwiyya (ed.): *A Companion to Alexander Literature in the Middle Ages* (Leiden: Brill), s. 291–314

BUSCHINGER, Danielle — KNAPP, Fritz Peter

2014 „Alexanderromane“; in Geert H. M. Claassens, Fritz Peter Knapp, Hartmut Kugler (edd.): *Germania Litteraria Mediaevalis Francigena IV. Historische und religiöse Erzählungen* (Berlin: De Gruyter), s. 35–78

CARY, George

1956 *The Medieval Alexander*; ed. D. J. A. Ross (Cambridge: Cambridge University Press)

CEJP, Ladislav

1959 „Na okraj staročeské básně o Alexandru Velikém“; *Sborník krajského vlastivědného muzea Olomouc IV* (1956–1958), s. 237–252

CERMANOVÁ, Pavlína — SVÁTEK, Jaroslav — ŽŮREK, Václav — BAŽANT, Vojtěch
2021 *Přenos vědění. Osudy čtyř bestsellerů v pozdně středověkých českých zemích* (Praha: Filosofia)

CREMASCOLI, Giuseppe

2019 „Women, Wine, and the Apostasy of the Wise. Sirach 19:2 in Medieval Latin Literature“; in Franca Ela Consolino, Judith Herrin (edd.): *The Bible and Women. An Encyclopedia of Exegesis and Cultural History. 6.1. The Early Middle Ages* (Atlanta: SBL Press), s. 205–230

ČORNEJ, Petr

2006 „Outsideři a insideři v české předhusitské literatuře“; *Česká literatura LIV*, č. 4. s. 143–150

DJURSLEV, Christian Thru

2020 *Alexander the Great in the Early Christian Tradition. Classical Reception and Patristic Literature* (London: Bloomsbury)

FLETCHER-LOUIS, Crispin H. T.

2004 „Alexander the Great's Worship of the High Priest“; in Loren T. Stuckenbruck, Wendy E. S. North (edd.): *Early Jewish and Christian Monotheism* (London: T&T Clark), s. 71–102

GEBAUER, Jan

1929 *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba*; ed. František Trávníček (Praha: Česká akademie věd a umění)

HODAPP, William F.

2009 „Conquered by Babylon. Fate, Fortune, and Reward in Walter of Châtillon's *Alexandreis*“; *Enarratio XVI*, s. 64–78

HOLT, Frank L.

2003 „Alexander the Great Today: In the Interest of Historical Accuracy?“; in Ian Worthington (ed.): *Alexander the Great. A Reader* (London: Routledge), s. 319–324 [1999]

HON, Jan

2014 „Late medieval German verse romances and their Czech adaptations. Research perspectives“; *Slovo a smysl XI*, č. 22, s. 13–37

JOHANSEN, Ulrich

1930 *Die alttschechische Alexandreis in ihrem Verhältnis zum Gualtherus* (Bordesholm: Nölke)

JOHNE, Renate

1989 „Übersicht über die antiken Romanautoren bzw. -werke mit Datierung und weiterführender Bibliographie“; in Heinrich Kuch (ed.): *Der Antike Roman*.

Untersuchungen zur literarischen Kommunikation und Gattungsgeschichte (Berlin: Akademie), s. 198–230

KERN, Manfred

- 2003 „Alexander (r)“; in Manfred Kern, Alfred Ebenbauer, Silvia Krämer-Seifert (edd.): *Lexikon der antiken Gestalten in den deutschen Texten des Mittelalters* (Berlin: De Gruyter), s. 38–54

KOLÁR, Jaroslav

- 1985 „Alexandreida“; in Vladimír Forst (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. I. A–G* (Praha: Academia), s. 52–53

KRATZ, Dennis M.

- 1980 *Mocking Epic. Waltharius, Alexandreis, and the Problem of Christian Heroism* (Madrid: Porrúa Turanzas)

KREFT, Walburga

- 1981 *Ikonographische Studien zur Altčechischen Alexandreis* (Amsterdam: Hakkert)

KUCH, Heinrich,

- 1989 „Die Herausbildung des antiken Romans als Literaturgattung. Theoretische Positionen, historische Voraussetzungen und literarische Prozesse“; in Heinrich Kuch (ed.): *Der Antike Roman. Untersuchungen zur literarischen Kommunikation und Gattungsgeschichte* (Berlin: Akademie), s. II–51

LAFFERTY, Maura K.

- 1994 „Mapping Human Limitations. The Tomb Epithrases in Walter of Châtillon's Alexandreis“; *The Journal of Medieval Latin* IV, s. 64–81
- 1998 *Walter of Châtillon's Alexandreis. Epic and the Problem of Historical Understanding* (Turnhout: Brepols)
- 2011 „Walter of Châtillon's Alexandreis“; in Z. David Zuwiyya (ed): *A Companion to Alexander Literature in the Middle Ages* (Leiden: Brill), s. 177–199

LEHÁR, Jan

- 1979 „Na okraj starého sporu. Alexandreida, nebo Alexandreidy?“; *Listy filologické* CCII, č. 4, s. 212–218
- 1983 *Nejstarší česká epika. Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy* (Praha: Vyšehrad)

LEVERING, Matthew

- 2014 *Paul in the Summa Theologiae* (Washington, D. C.: The Catholic University of America Press)

MICHAEL, Ian

- 1982 „Typological Problems in Medieval Alexander Literature. The Enclosure of Gog and Magog“; in Peter Noble, Lucie Polak, Claire Isoz (edd.): *The Medieval Alexander Legend and Romance Epic. Essays in Honour of David J. A. Ross* (Millwood: Kraus International), s. 131–147

VON MOOS, Peter

- 2009 „Lucet Alexander Lucani luce. Eine retractatio zur Alexandreis des Walter von Châtillon“; in Thordis Hennings, Manuela Niesner, Christoph Roth, Christian Schneide (edd.): *Mittelalterliche Poetik in Theorie und Praxis. Festschrift für Fritz Peter Knapp zum 65. Geburtstag* (Berlin: Walter de Gruyter), s. 39–58

MÖLK, Ulrich

- 2000 „Alberics Alexanderlied“; in Jan Cölln, Susanne Friede, Hartmut Wulfram (edd.): *Alexanderdichtungen im Mittelalter. Kulturelle Selbstbestimmung im Kontext literarischer Beziehung* (Göttingen: Wallstein), s. 21–36

NAWOTKA, Krzysztof

- 2017 *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes. A Historical Commentary* (Leiden: Brill)

PETRŮ, Eduard

- 1996 *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia)

PRAŽÁK, Albert

- 1945 *Staročeská báseň o Alexandru Velikém* (Praha: Melantrich)

RATKOWITSCH, Christine

- 1996 „Troja — Jerusalem — Babylon — Rom. Allgemeingültiges und Zeitkritik in der Alexandreis Walters von Châtillon“; *Poetica* XXVIII, č. 1/2, s. 97–131

RIDER, Jeff

- 2013 „The Enigmatic Style in Twelfth-Century French Literature“; in Lucie Doležalová, Jeff Rider, Alessandro Zironi (edd.): *Obscurity in Medieval Texts* (Krems: Medium Aevum Quotidianum), s. 49–62

RŮŽIČKOVÁ, Jana

- 2004 „Die Ratschläge des Aristoteles in der altschechischen Alexandreis im Vergleich mit den potenziellen Vorlagen“; in Václav Bok, Hans-Joachim Behr (edd.): *Deutsche Literatur des Mittelalters in und über Böhmen II. Tagung in České Budějovice/Budweis 2002* (Hamburg: Kovač), s. 57–72

SHERMAN, Phillip Michael

- 2013 *Babel's Tower Translated. Genesis II and Ancient Jewish Interpretation* (Leiden: Brill)

SKUTIL, Jan

- 1998 „Literární žánr rytířských románů na příkladě staročeské Alexandreidy a Tristrama“; in Danuše Kšicová, Ivo Pospíšil (edd.): *Litteraria humanitas VI. Alexandr Veselovskij a dnešek* (Brno: Masarykova univerzita), s. 215–220

SMITS, Edmé R.

- 1987 „A Medieval Supplement to the Beginning of Curtius Rufus's *Historia Alexandri*. An Edition with Introduction“; *Viator* XVIII, s. 89–124

SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela

- 2012 „K vývojevému pojetí postavy Alexandra Makedonského“; in Václav Bok, Jiří Fiala, Helena Chýlová (edd.): *Viator Pilsnensis neboli plzeňský poutník. Literárnímu vědci Viktoru Viktorovi k sedmdesátinám* (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni), s. 88–93

STONE, Charles Russell

- 2013 *From Tyrant to Philosopher-King. A Literary History of Alexander the Great in Medieval and Early Modern England* (Turnhout: Brepols)

STONEMAN, Richard

- 2003 „The Legacy of Alexander in Ancient Philosophy“; in Joseph Roisman (ed.): *Brill's Companion to Alexander the Great* (Leiden: Brill), s. 325–346

- 2011 „Primary Sources from the Classical and Early Medieval Periods“; in Z. David Zuwiyya (ed.): *A Companion to Alexander Literature in the Middle Ages* (Leiden: Brill), s. 1–20
- 2016 „The Origins of Quintus Curtius’ Concept of Fortuna“; in Hartmut Wulfram (ed.): *Der römische Alexanderhistoriker Curtius Rufus. Erzähltechnik, Rhetorik, Figurenpsychologie und Rezeption* (Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften), s. 323–368
- SVEJKOVSKÝ, František
- 1963 „Staročeský rytířský epos o Alexandru Velikém“; in Václav Vážný (ed.): *Alexandreida* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd), s. 7–28
- ŠORM, Martin
- 2020 „Nová rada ke starým sporům. Báseň Smila Flašky v zajetí historie“; *Česká literatura* LXVIII, č. 3, s. 271–301
- ŠVÁB, Miloslav
- 1978 „Uplatnění antických témat v českých veršovaných skladbách 13. a 14. století“; in Ladislav Varcl, Jaroslav Ludvíkovský, Ludvík Svoboda (edd.): *Antika a česká kultura* (Praha: Academia), s. 51–66
- THOMAS, Alfred
- 1998 *Anne’s Bohemia. Czech Literature and Society, 1310–1420* (Minneapolis: University of Minnesota Press)
- 2001 „König Artus und seine Tafelrunde in der Kultur des mittelalterlichen Böhmen“; in Dominique Flieger, Václav Bok (edd.): *Deutsche Literatur des Mittelalters in Böhmen und über Böhmen* (Wien: Praesens), s. 115–124
- 2015 *Reading Women in Late Medieval Europe. Anne of Bohemia and Chaucer’s Female Audience* (New York: Palgrave Macmillan)
- TILLIETTE, Jean-Yves
- 2015 „L’Alexandrède de Gautier de Châtillon dans son contexte. Les manuscrits et leur(s) usage(s)“; in Catherine Gaullier-Bougassas (ed.): *Alexandre le Grand à la lumière des manuscrits et des premiers imprimés en Europe (XIIe–XVIe siècle). Matérialité des textes, contextes et paratextes. Des lectures originales* (Turnhout: Brepols), s. 135–152
- TOWNSEND, David
- 1996 *The Alexandreis of Walter of Châtillon. A Twelfth-Century Epic* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press)
- TUREK, Matouš
- 2022 „Wilhelm, Alexandr a Jakub: Jeruzalém v bohemičkální literatuře na sklonku přemyslovské doby“; *Česká literatura* LXX, č. 3, s. 263–299
- VIDMANOVÁ, Anežka
- 1981 „K tzv. německé interpretaci Alexandra Velikého v recenzi I² Historie de preliis. Na okraj sborníku Alexander the Great in the Middle Ages“; *Listy filologické* CIV, č. 2, s. 132–136
- 1994 „K privilegii Alexandra Velikého Slovanům“; in Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka, Noemi Rejchrtová (edd.): *Husitství. Reformace. Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela* (Praha: Historický ústav AV ČR), s. 105–115

VYBÍRALOVÁ, Sára

- 2014 „Útok slovem. Zrada jako lexikální instrument v několika francouzských a českých narativních pramenech 15. století“; *Slovo a smysl* XI, č. 22, s. 38–50

WIENER, Claudia

- 2001 *Proles vaesana Philippi totius malleus orbis. Die Alexandreis des Walter von Châtillon und ihre Neudeutung von Lucans Pharsalia im Sinne des typologischen Geschichtsverständnisses* (München: Saur)

WULFRAM, Hartmut

- 2000 „Explizite Selbstkonstituierung in der Alexandreis Walters von Châtillon“; in Jan Cölln, Susanne Friede, Hartmut Wulfram (edd.): *Alexanderdichtungen im Mittelalter. Kulturelle Selbstbestimmung im Kontext literarischer Beziehungen* (Göttingen: Wallstein), s. 222–269
- 2002 „Der Übergang vom persischen zum makedonischen Weltreich bei Curtius Rufus und Walter von Châtillon“; in Ulrich Mölk (ed.): *Herrschaft, Ideologie & Geschichtskonzeption in Alexanderdichtungen des Mittelalters* (Göttingen: Wallstein), s. 40–76

ZATOČIL, Leopold

- 1941 „K otázce závislosti staročeské Alexandreidy na skladbě Ulricha z Eschenbachu“; *Časopis pro moderní filologii* XXVII, č. 1–2, s. 31–40, 159–167

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uvedte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

